

Stanisław Kawa

ZASADY PRAWA WYZNANIOWEGO REPUBLIKI UZBEKISTANU

Każde państwo tworzy swój własny system relacji do religii i związków wyznaniowych, wychodząc z doświadczenia historii, sytuacji społecznej, geograficznej i politycznej, z powiązań z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi oraz zawierającymi z nimi umowami. Podobnie jest w przypadku Uzbekistanu. System relacji opiera się na zasadach, określonych w prawie Republiki. Jednak prawdziwy stan wolności religijnej w państwie ukazuje dopiero praktyka – w tym interpretacja i stosowanie zasad prawa wyznaniowego przez organy państwowe.

1. Rys historyczno-polityczny państwa

Republika Uzbekistanu (uzb. O‘zbekiston, - O‘zbekiston Respublikasi) jest położona w Azji Centralnej między dwiema rzekami – Amu-darią i Syr-darią¹.

Uzbekistan po wojnie domowej, w latach 1920-1924, został wcielony do Związku Radzieckiego, jako kolejna republika².

Na sesji Rady Najwyższej Uzbeckiej SRR 24 marca 1990 r. został powołany urząd Prezydenta Republiki. Na prezydenta został wybrany I. A. Karimov. Z jego inicjatywy Rada Najwyższa przyjęła Deklarację Niezależności, która proklamowała suwerenność państwa. Na nadzwyczajnej, IV sesji RN 31 sierpnia

¹ Zob. *Uzbekistan*, w: *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, B. Petrozolin-Skowrońska (red.), t. 6, Warszawa 1997, s. 590.

² Zob. *Uzbekistan*, w: *Nowa encyklopedia...*, t. 6, s. 592; *Uzbekistan. Historia*, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=4575636> [3.03.2011].

1991 r. ogłoszono niepodległość Uzbekistanu. Postanowiono, że 1 września jest dniem święta niepodległości Uzbekistanu. Deklaracja Niezależności została potwierdzona w ogólnym referendum większością głosów obywateli³.

Ze względu na system państwowy Uzbekistan jest republiką zgodnie z Konstytucją z 1992 r. Głową państwa jest prezydent, który kieruje pracami rządu i jest najwyższym dowódcą sił zbrojnych. Prezydent jest wybierany w wyborach powszechnych na 7 lat (z możliwością reelekcji). Władzę ustawodawczą pełni dwuizbowy parlament: izba wyższa - Senat, liczący 100 członków (16 z nominacji prezydenta i 84 wybieranych przez rady obwodowe i lokalne) oraz izba niższa - Izba Ustawodawcza (120 członków wybieranych w głosowaniu powszechnym na 5-letnią kadencję). Gabinet Ministrów jest najwyższym organem władzy (m.in. premier i ministrowie powoływani przez prezydenta oraz przewodniczący rządu autonomicznej Republiki Karakałpacji). W Konstytucji Uzbekistanu jest zagwarantowana niezawisłość sądów⁴.

Uzbekistan jest państwem autorytarnym, w którym w sposób nieprzerwany od 1990 r. rządzi prezydent I. A. Karimov. Ustrój społeczno polityczny Uzbekistanu jest spuścizną po ZSRR oraz ściąganych wzorców z Zachodu, co nazywane jest „azjatycką drogą do demokracji”. Jest też wynikiem tradycji lokalnych, powiązań etnicznych, plemiennych, klanowych i rodzinnych oraz ich wpływu na funkcjonowanie państwa. Prezydent jest byłym działaczem partii komunistycznej, tak jak i pozostali politycy. On i urzędnicy administracji kontrolują wszystkie strategiczne dla

³ Zob. A. Saidov, K. Wojtaszczyk, *Konstytucyjne podstawy ustroju Państwa*, w: T. Bodio (red.), *Uzbekistan: historia-społeczeństwo-polityka*, Warszawa 2001, s. 129.

⁴ Zob. *Uzbekistan. Ustrój polityczny*, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=4575646> [3.03.2011].

życia państwa obszary polityki i gospodarki. Ta sytuacja doprowadziła do „personalizacji państwa, relatywizacji prawa, korupcji i nepotyzmu, przy jednoczesnym przyjmowaniu europejskiej nomenklatury”, która nie zawsze odpowiada rzeczywistości⁵.

Silna władza prezydenta utrzymuje równowagę w układach klanowo-rodowych nie pozwalając nikomu na dominację. Pozwala uchronić ten kraj przed tendencjami separatystycznymi, które są wynikiem skomplikowanych układów etnicznych. Aparat prezydenta, który jest formalnie organem doradczym, w rzeczywistości, w administracyjnej hierarchii zajmuje wyższą pozycję od rządu, skutecznie wspiera prezydenta w utrzymaniu niepodzielnej władzy⁶.

W Uzbekistanie opozycja świecka faktycznie nie istnieje. Na arenie politycznej pozostała działająca w podziemiu jedynie opozycja islamska, która *skoncentrowała* wszelkie przejawy społecznego niezadowolenia i jest się głównym zagrożeniem dla elity rządzącej⁷. Z tego powodu życie religijne w Uzbekistanie zostało poddane jak w największym stopniu kontroli aparatu państwowego.

Uzbekistan jest krajem wielonarodowym. Uzbegy stanowią 76% ogółu ludności, Rosjanie 6%, Tadžycy 4,8%, Kazachowie 4,1%, Tatarzy 1,6%, Karakałpacy — 2,1%. Pozostałe narodowości to: Kirgizi, Turkmeni, Ukraińcy, Żydzi, także Polacy, Niemcy i Koreańcy.

U.S. Department of State podaje, że 93 % populacji Uzbekistanu to nominalni muzułmanie (92 % to sunnici suficko-hanafickiego nurtu, a około 1 % to szyici, którzy są skoncentro-

⁵ Zob. *Uzbekistan. Przewodnik dla przedsiębiorców*, A. Naruniec, H. Borko, P. Gębski (oprac. i red.), wyd. V, Warszawa 2005, s. 25.

⁶ *Uzbekistan. Przewodnik...*, s. 18.

⁷ Zob. *Uzbekistan. Przewodnik ...*, s. 26.

wani w okolicach Buchary i Samarkandy). Około 4 % to wyznawcy prawosławia Rosyjskiej Cerkwi, których liczba spada wskutek emigracji etnicznych Rosjan i innych narodowości słowiańskich. Pozostałe 3% obejmuje małe wspólnoty katolików, koreańskich chrześcijan, baptystów, luteranów, adwentystów, ewangelików, zielonoświątkowców, jehowitów, buddystów, bahaitów i krysznaitów, a także ateistów. Około 10 tys. Żydów aszkenazyjskich i bucharskich pozostaje głównie w miastach, Taszkencie, Bucharze i Samarkandzie⁸.

Według danych MSZ Uzbekistanu z 30 września 2010 r. w Uzbekistanie działa 2226 religijnych organizacji 16 różnych wyznań. Muzułmanie posiadają 2051 oficjalnie zarejestrowanych organizacji, chrześcijanie 159 (Rosyjski Prawosławny Kościół, Kościół Ewangelicki Chrześcijan - Baptystów, Chrześcijanie Pełnej Ewangelii, Chrześcijanie-Adwentyści Dnia Siódmego, Kościół Ewangelicko-Luterański, Rzymskokatolicki Kościół, Ormiańsko-Apostolski Kościół, Protestantkie Kościoły, Kościół Świadców Jehowy (zaliczani są do chrześcijan w Uzbekistanie), Nowoapostolski Kościół, Biblijne Stowarzyszenie Uzbekistanu, 8 żydowskich gmin, 6 stowarzyszeń bahaitów, jedno stowarzyszenie krisznaitów i jedna buddyjska świątynia. Kościoły, protestancki i prawosławny, mają seminaria duchowne⁹.

⁸ Zob. <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2010/148810.htm> [3.03.2011].

⁹ Zob. МИД Узбекистана, Пресс-релизы *О христианских организациях в Узбекистане*, 2 http://mfa.uz/rus/pressa_i_media_servis/press_relizi/o_xristianskix_organizaiyax_v_uzbekistane.mg r [3.11.10]; zob. *Ответы/комментарии Республики Узбекистан на рекомендации рабочей группы СПЧ ООН по Универсальному Периодическому Обзору, содержащиеся в документе A/HRC/10/83 от 9 марта 2009 г.*, http://lib.ohchr.org/HRBodies/UPR/Documents/Session3/UZ/A_HRC_10_82_Add1_Uzbekistan_R.pdf [3.03.2011].

2. Źródła i zasady prawa wyznaniowego

Według hierarchii źródeł prawa Republiki Uzbekistanu, prawo wyznaniowe Republiki składa się z Konstytucji z 8 grudnia 1992 r.¹⁰, ratyfikowanych aktów prawa międzynarodowego¹¹, Ustawy o Wolności Sumienia i Organizacjach Religijnych z dnia 14 czerwca 1991 r.¹² (dalej UWSOR), innych ustaw prawa uzbekistańskiego¹³.

Zasady prawa wyznaniowego Uzbekistanu - unormowania dotyczące wolności sumienia i wyznania jednostek oraz organizacji religijnych, według których prowadzona jest polityka religijna państwa są następujące: zasada deideologizacji państwa,

¹⁰ Конституция Республики Узбекистан, принята 8 декабря 1992 г. на одиннадцатой сессии Верховного Совета Республики Узбекистан двенадцатого созыва. В настоящую Конституцию внесены изменения в соответствии с Законом РУз. от 25.12.2008 г. N ЗРУ-194 (Ведомости Верховного Совета Республики Узбекистан, 1994 г., N 1, ст. 5; Ведомости Олий Мажлиса Республики Узбекистан, 2003 г., N 3-4, ст. 27; Собрание законодательства Республики Узбекистан, 2007 г., N 15, ст. 152; 2008 г., N 52, ст. 510)

¹¹ Preambuła Konstytucji przyznaje *priorytet powszechnie uznanym normom prawa międzynarodowego*. Uzbekistan jest stroną międzynarodowych traktatów dotyczących praw człowieka a w tym prawa do wolności sumienia i wyznania: *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* z 1948 r.; *Konwencji Praw Dziecka* z 1989 r., *Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych* z 1966 r.; *Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych* z 1966 r., *Międzynarodowej Konwencji w Sprawie Likwidacji wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej* z 1966 r. Jako państwo z dominującą populacją wyznawców islamu, Uzbekistan jest członkiem Organizacji Konferencji Islamskiej.

¹² Закон Республики Узбекистан *О свободе совести и религиозных организациях*, 14 июня 1991 г., N 289-ХП (Новая редакция), (Ведомости Верховного Совета Республики Узбекистан, 1991 г., N 8, ст. 186; N 11, ст. 273; Ведомости Верховного Совета Республики Узбекистан, 1993 г., N 9, ст. 3340).

¹³ Kwestie wyznaniowe są regulowane również następującymi ustawami: Kodeks administracyjny (art. 184, 201, 240, 241, 272), Kodeks karny (art. 145, 156, 216, 217, 244, 261), Kodeks cywilny (art. 511, 1060), Kodeks rodzinny (art. 3, 13), Kodeks pracy (art. 3, 131), Kodeks podatkowy. (art. 8, 159, 208), Ustawa *O powszechnym obowiązku wojskowym i służbie wojskowej* (art. 22), Ustawa *O alternatywnej (pracowniczej) służbie* (art. 3).

zasada równości, zasada wolności sumienia, przekonań religijnych i wyboru wyznania oraz zasada oddzielenia i niezależności państwa i religii. Zasady te wynikają z Konstytucji i UWSOR.

2.1. Zasada deideologizacji państwa

Na pierwszym miejscu pośród konstytucyjnych norm poświęconych regulacji określenia się państwa Uzbekistan wobec ideologii i światopoglądu jest art. 12: *W Republice Uzbekistanu życie społeczne rozwija się na fundamencie różnorodności instytucji politycznych ideologii i poglądów. Żadna ideologia nie może zostać ustanowiona jako państwowa.*

Ustawodawca w powyższej normie prawnej w Konstytucji odcina się od wszelkich powiązań z ideologiami. Chodzi tu też i o ideologię komunistyczną, która była propagowana w Uzbekistanie od 1917 r. do 1991 r. Ten artykuł nawiązuje w sensie negatywnym do historii z radzieckich czasów, kiedy to jedyną ideologią państwa była ideologia partii komunistycznej, przesiąknięta propagandą ateizmu i walką z wszelką formą religijności, jako *opium dla ludu*. Jest to przede wszystkim odcięcie się od jednej oficjalnej indoktrynacji i propagandy.

Wolność od jednej ideologii, jako jedynie prawdziwej, sugeruje odrzucenie konkretnego systemu, który leży u podłoża doktryny politycznej, jak również jest to zanegowanie całości poglądów i ocen, tłumaczących sytuację historyczno-polityczną, gospodarczą, kulturową i polityczną jakiejś określonej grupy społecznej ze względu na jej interes¹⁴.

Konstytucja podkreśla zdecydowane zdystansowanie się państwa wobec prawa szariatu, ponieważ w państwach, gdzie

¹⁴ Zob. P. Jaroszyński, *Ideologia*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 4, Lublin 2003, s. 731.

islam dominuje istnieje tendencja do wprowadzenia tego prawa, a z racji historyczno-politycznych oraz tradycji, zdecydowana większość obywateli Uzbekistanu należy do wyznawców islamu. W myśl Konstytucji Uzbekistan deklaruje świeckość państwa (art. 12).

W Konstytucji nie używa się terminu *świeckie państwo*. Użycie sformułowania, że *żadna ideologia nie może zostać ustanowiona jako państwowa* w art. 12 Konstytucji wskazuje na odcięcie się od religii jako czynnika będącego w kulturze wschodniej ideologicznym wsparciem dla władzy. Szczególnie widoczne to jest w krajach o tradycjach islamskich, gdzie *islam zawsze w sferze religii dostrzegął charakter polityczny, a w sferze politycznej charakter głęboko religijny*¹⁵. Poza tym, w przeszłości w czasach panoszenia się wojującego ateizmu, religia, w mentalności postsowieckiej, była traktowana jako ideologia. Oznacza to też odcięcie się od formy państwa wyznaniowego, ponieważ system państwa wyznaniowego uznaje jakieś wyznanie za religię państwową i chroni taką religię oraz dąży do ograniczenia lub wyłączenia innych. Inne wyznania mogą być postrzegane jako sprzeczne z interesami narodowymi¹⁶.

Zasada deideologizacji oznacza bezstronność, neutralność państwa wobec związków wyznaniowych w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych i swobody ich wyrażania w życiu publicznym. Oznacza postawę zobiektywizowaną, wolną od uprzedzeń, zakłada jednakowe odniesienie do wszystkich i wiąże się z zakazem promowania jednego tylko

¹⁵ M. Solarczyk, *Stosunki wyznaniowe*, w: T. Bodio (red.), *Uzbekistan ...*, s. 248.

¹⁶ Por. J. Krukowski, *Kościół i Państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin 2000, s. 61.

przekonania lub ich zespołu oraz nie dopuszcza oficjalnych deklaracji o prawdziwości jakichś przekonań¹⁷.

Można rozważać bezstronność w sensie otwartym bądź zamkniętym. Bezstronność otwarta w tej sferze odnosi się do organów państwowych – powinny one traktować wszystkich ludzi jednakowo, bez względu na ich przekonania oraz wstrzymać się od preferowania jakiejś jednej opcji wyznaniowej, światopoglądowej. Bezstronność państwa wobec religii w sensie zamkniętym oznacza eliminację wszelkich przejawów swych przekonań religijnych z życia publicznego, które polegają na zakazie umiejscawiania symboli religijnych w pomieszczeniach państwowych, nawet, jeśli pracujący tam życzą sobie tego, na zakazie uczestniczenia osób sprawujących funkcje publiczne władzy państwowej w ceremoniach religijnych z okazji uroczystości państwowych¹⁸.

W sytuacji Uzbekistanu można mówić o bezstronności otwartej na wartości islamskie, świadczą o tym fakty. Gdy I. A. Karimov został wybrany na prezydenta, to ceremonia zaprzysiężenia prezydenta przewidywała złożenie przysięgi na Konstytucję oraz na Koran¹⁹. Z kolei 20 czerwca 1991 r. prezydent, swymi dekretami, ustanowił jako państwowe dwa największe święta islamskie *Курбан хаум* (Kurban hait) i *Ураза хаум* (Uraza hait), które są dniami wolnymi²⁰. Podpisanie Karty Organizacji Konfe-

¹⁷ Zob. A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2008, s. 73.

¹⁸ Zob. J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2005, s. 55 - 56.

¹⁹ Zob. A. Дубнов, *Государство – это он*, w: *Human Right in Uzbekistan*. http://hr-uzbekistan.info/index.php?option=com_content&view=article&id=913:-1&catid=1:latest-news [10.03.2011].

²⁰ С. Х. Носырходжаев, М. Ф. Лафасов, С. Азгамоджаева, *Основы духовности. Учебник для академических лицеев и профессиональных колледжей*, перевод с узбекского, Ташкент 2007, с. 260.

rencji Islamskiej przez Uzbekistan również zakłada, że jest krajem preferującym wartości islamskie w życiu społecznym.

Bezstronność państwa w kwestiach religijnych, światopoglądowych i filozoficznych nie jest bezstronnością o charakterze aksjologicznym, ponieważ państwo nie działa w aksjologicznej próżni. O tożsamości państwa decyduje przyjęty system wartości, określony w założeniach aksjologicznych, który jest zapisany zazwyczaj w preambule konstytucyjnej, gdzie jest mowa o tzw. zasadach naczelnych²¹. W preambule do Konstytucji Uzbekistanu nie ma żadnego odniesienia do wartości religijnych, co nie oznacza, że w relacjach społecznych państwo nie odwołuje się do tych wartości.

Bezstronność oznacza również zakaz dyskryminacji jednostek lub grup ludzkich, których działania nie są zgodne z założeniami ideologicznymi rządzących państwem. Bezstronność zakłada także nieingerencję państwa w sprawy przekonań swoich obywateli oraz w sprawy wewnętrzne wspólnot religijnych. Państwo nie powinno jednak być neutralne wobec podstawowych wartości ludzkich, jakimi są godność osoby ludzkiej i prawa człowieka²².

Wobec powyższego należy krytycznie ocenić art. 5 UWSOR, w którym państwo rości sobie prawo do ingerencji w sferę religijną w życiu społecznym pod pretekstem zachowania pokoju, tolerancji oraz walki z fanatyzmem. Prawo zabrania nawracania wiernych jednego wyznania na inne (prozelityzm) oraz wszelkich misjonarskich działań. Jest to w rzeczywistości ograniczanie praw związków wyznaniowych i jednostek do oceniania zjawisk społecznych i wydarzeń politycznych, do głoszenia publicznie

²¹ Zob. A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe*, Wyd. 2, Warszawa 2008, s. 72.

²² Zob. J. Krukowski, *Polskie prawo...*, s. 56.

swoich doktryn i przekonań, nawet tych, które nie niosą żadnego zagrożenia, do pozyskiwania wiernych czy tylko sympatyków, do wyrażania światopoglądu krytycznego wobec istniejącego porządku.

Dalszym i szerszym rozwinięciem zasady deideologizacji jest zasada oddzielenia i niezależności państwa i związków wyznaniowych.

2.2. Zasada oddzielenia i niezależności państwa i związków wyznaniowych

Zasada oddzielenia i niezależności państwa i związków wyznaniowych wynika wprost z art. 61 Konstytucji: „Religijne organizacje i stowarzyszenia są oddzielone od państwa i są równe wobec prawa. Państwo nie interweniuje w działalność religijnych stowarzyszeń”. Art. 5 UWSOR nosi tytuł Oddzielenie *religii od państwa* i jest jednym z najbardziej obszernych artykułów w tej ustawie, który w sposób szczegółowy i restrykcyjny określa miejsce religii w życiu państwa.

Problem relacji państwo a związki wyznaniowe jest skomplikowany, ponieważ religia i polityka to odmienne przejawy ludzkiej aktywności, są to społeczności odmiennej natury i nie da się ich całkowicie odseparować²³. Aby to zgłębić wyjaśnimy jakie są istotne odmienności cechujące religię i państwo.

Religia jest wielopłaszczyznowym przeżyciem człowieka, w którym określamy swoją relację wobec Boga jako bytu najwyższego i transcendentnego, jest to aspekt wertykalny stosunku do religijności. W tym aspekcie człowiek poszukuje odpowiedzi na egzystencjalne pytania dotyczące celu swego bytowania na ziemi i tego co się dzieje, kiedy życie przemija. W aspekcie

²³ Zob. J. Krukowski, *Kościół i Państwo ...*, s. 9.

horyzontalnym swego stosunku do religijności człowiek uzewnętrznia swoje przekonania religijne w różnych przejawach życia. Państwo to społeczność naturalna, tworzona przez ludzi dla zaspokojenia potrzeb doczesnych. Państwo nigdy nie jest obojętne wobec religii w wymiarze indywidualnym i społecznym, nawet, gdy deklaruje się jako neutralne światopoglądowo. W stosunku państwa do religii można wyróżnić postawy, które akceptują religię jako czynnik integrujący społeczeństwo, co skutkuje włączeniem religii do swojego systemu politycznego. Odwrotną postawą państwa jest walka z religią jako czynnikiem przeszkadzającym w realizacji założeń ideologicznych przyjętych przez sprawujących władzę w państwie. Trzecią i właściwą postawą państwa wobec zjawiska religii jest poszanowanie sumienia wolności i religii w jej wymiarze indywidualnym, wspólnotowym i instytucjonalnym²⁴.

Analizując normę konstytucyjną odnośnie zasady oddzielenia i niezależności państwa i organizacji religijnych, dochodzimy do wniosku, że relacja państwa i związków wyznaniowych powinna być rozumiana jako wzajemna nieingerencja tych podmiotów w sprawy należące do ich kompetencji każdej w swoim zakresie. Zasadę tę można rozpatrywać jako relację zachodzącą w dwóch kierunkach - relację państwa wobec związków wyznaniowych i na odwrót - związków wyznaniowych do państwa.

Państwo wobec związków wyznaniowych według prawodawcy powinno:

- respektować odrębność religijnych organizacji;
- uznawać ich równość wobec prawa;

²⁴ Zob. J. Krukowski, *Kościół i państwo ...*, s. 10.

- nie interweniować w działalność religijnych stowarzyszeń (art. 61 Konst.) i organizacji, jeśli ta jest nie sprzeczna z prawem;
- nie ustanawiać jakiegokolwiek pierwszeństwa lub ograniczenia jednej religii czy też wyznania odnośnie innego;
- sprzyjać budowaniu wzajemnej tolerancji i szacunku pomiędzy obywatelami, którzy wyznają różne religie i tymi, którzy nie wyznają żadnej, pomiędzy religijnymi organizacjami różnych wyznań;
- podtrzymywać pokój i zgodę między religijnymi konfesjami;
- nie powierzać wykonywania jakichkolwiek państwowych funkcji organizacjom religijnym;
- nie finansować działania religijnych organizacji i działania propagującego ateizm;
- nie dopuszczać do stworzenia i działania partii politycznej bądź ruchu społecznego według religijnego kryterium (art. 5 UWSOR).
- Relacja zaś religijnych organizacji wobec państwa powinna wyglądać następująco:
- nie dopuszczać się działań o charakterze fanatycznym, ekstremistycznym, które powodowałyby antykonstytucyjną propagandę, rozpalanie wrogości, nienawiści, międzynarodowej niezgody, naruszenie moralnych porządków i obywatelskiej zgody, rozszerzanie oszczerczych, destabilizujących sytuacji wymysłów, wywoływanie paniki wśród ludności i dokonywanie innych działań, wymierzonych przeciwko państwu, społeczeństwu;

- nie dopuszczać do podejmowania działań skierowanych na nawracanie wierzących jednej konfesji na inną (prozelityzm) oraz wszelkich misyjnych działań;
- nie wykonywać żadnych państwowych funkcji;
- nie tworzyć partii politycznej i ruchu społecznego o charakterze religijnym oraz filii i oddziałów tychże partii poza granicami państwa;
- przestrzegać żądania działającego prawodawstwa;
- nie popierać działań sprzyjających terroryzmowi, handlowi narkotykami i organizowanej przestępczości, a także działań z innych pobudek koniunkturalnych;
- nie okazywać nacisku na organy władzy państwowej i administracji, urzędników (art. 5 UWSOR).

Z powyższego wynika, że prawodawca postrzega związki wyznaniowe jako potencjalne źródło zagrożenia dla państwowości, pokoju, ładu społecznego i moralnego. Stąd też płyną radykalne ograniczenia w zakresie rozpowszechniania się i działania organizacji religijnych w sferze społecznej i zakaz współdziałania z państwem. Sens takiego współdziałania należy upatrywać w działalności skoordynowanej, która jest podejmowana wspólnie oraz dąży do osiągnięcia tych samych celów. We współdziałaniu jest zawarte również wzajemne wspieranie się obu podmiotów w ich działaniach, ze względu na obopólną korzyść realizacji stawianych sobie celów, realizowanych na zasadach partnerskich, bez dyktatu jednej ze stron, jednego z podmiotów²⁵.

Państwo nie może rościć sobie prawa do wkraczania w sferę dogmatyczną, jeśli ta nie jest niezgodna z prawem i nie stanowi zagrożenia dla pokoju społecznego i ustroju państwowego. Natomiast wszelka działalność związków wyznaniowych powin-

²⁵ Zob. A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe* ..., s. 78.

na być, według prawodawcy, pod ścisłą kontrolą organów państwowych ze względów bezpieczeństwa szeroko rozumianego.

W tak rozumianych przez prawodawcę uzbeckistańskiego relacjach państwo – związki wyznaniowe trudno jest dostrzec miejsce religii jako czynnika służącego do budowania *dobra wspólnego*²⁶. Ta rola przypada wyłącznie państwu. Jedynym pozytywnym aspektem tak ujętych relacji państwo – związki wyznaniowe przez prawodawcę jest odrzucenie monizmu ideologicznego, który zakłada materializm dialektyczno – historyczny oraz negatywnie ocenia religię jako zjawisko społeczne²⁷.

Zgodnie z przedstawianą zasadą prawodawca nie neguje zjawiska religii jako takiego, ale upatruje w nim źródło potencjalnego zagrożenia dla istniejącego systemu politycznego i z tego powodu wynika chęć kontrolowania religii przez państwo uzbeckistańskie, co jest typowe dla systemów totalitarnych²⁸.

Pięć z pośród sześciu cech (oprócz pierwszej) wymienianych przez Zbigniewa Brzezińskiego jako istotnych cech reżimu totalitarnego można odnieść do Uzbekistanu:

1. jedna oficjalna ideologia (monizm ideologiczny);
2. jedna partia masowa sprawująca dyktaturę (monizm polityczny);
3. monopol partyjny nad armią;
4. monopol państwa nad środkami masowego przekazu;

²⁶ *Dobro wspólne* pojmowane jest w sensie etycznym i prawnym. Przez dobro wspólne w sensie etycznym należy rozumieć takie warunki życia społecznego, w których człowiek może osiągnąć swoją doskonałość. Dobro wspólne w sensie prawnym jest to taki porządek społeczny, który każdemu człowiekowi zapewnia realizację należnych mu praw i wolności, wynikających z przyrodzonej godności ludzkiej. J. Krukowski, *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, Lublin 2004, s. 16.

²⁷ Por. J. Krukowski, *Kościół i państwo ...*, s. 75.

²⁸ Por. J. Krukowski, *Polskie prawo ...*, s. 60.

5. terrorystyczny system policyjny;
6. centralne sterowanie gospodarką²⁹.

W przypadku Uzbekistanu monizm polityczny jest zamieniony na *system klanowy*, który przez aparat prezydencki kontroluje całość sfery polityczno-gospodarczej Uzbekistanu, a pięć marionetkowych partii politycznych, które weszły do Olij Mażlisi stwarzają pozory *własnej drogi Uzbekistanu do demokracji*.

2.3. Zasada równości

Zasada równości w prawodawstwie Uzbekistanu jest ujmowana w aspekcie indywidualnym i instytucjonalnym. Aspekt indywidualny jest określony w art. 18 Konstytucji, który stwierdza, że wszyscy obywatele Republiki Uzbekistanu posiadają te same prawa i wolności oraz są równi wobec prawa bez różnicy ze względu na płeć, rasę, narodowość, język, religię, społeczne pochodzenie, przekonania, status indywidualny i społeczny. Art. 61 Konstytucji podkreśla zaś aspekt instytucjonalny stwierdzając, że religijne organizacje i stowarzyszenia są oddzielone od państwa i są równe wobec prawa; państwo nie interweniuje w działalność religijnych stowarzyszeń.

UWSOR w art. 4 *Równouprawnienie obywateli niezależnie od ich stosunku do religii* podkreśla aspekt indywidualny. Prawodawca podkreśla równość obywateli Republiki Uzbekistanu wobec prawa niezależnie od ich stosunku do religii. Zabrania wskazywanie w oficjalnych dokumentach stosunku obywatela do religii. Za jakiegokolwiek ograniczenie praw, ustanawianie wprost lub pośrednio, pierwszeństwa obywateli w zależności od ich stosunku do religii, a także wzniecanie wrogości i nienawiści lub obraza uczuć obywateli w związku z ich religijnym albo ateistycznym

²⁹ Zob. J. Krukowski, *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, Lublin 2004, s. 28.

przekonaniem, zbeczeszczenie czczonych obiektów religijnych przeznaczonych dla kultu, prawodawca przewiduje odpowiedzialność ustaloną prawem. Z powodu przekonań religijnych nikt nie może uchylać się od przestrzegania prawa. Jest natomiast możliwa zamiana wykonania jednego obowiązku na inny z powodów religijnych w przypadkach, przewidzianych prawem.

Aspekt instytucjonalny zasady równości jest wyrażony w art. 5 UWSOR, który stwierdza, że jest niedopuszczalnym, aby ustanawiać jakiegokolwiek pierwszeństwo lub ograniczenia jednej religii lub wyznania kosztem innego.

Zasada równości związków wyznaniowych wobec państwa stanowi podstawowy element demokratycznego państwa świeckiego. Zasada ta może być pojmowana radykalnie, w sensie egalitarnym, zakładając bezwzględnie jednakowe traktowanie wszystkich związków wyznaniowych i takie pojmowanie tej zasady byłoby sprzeczne z wymogami sprawiedliwości rozdzielczej. Niedorzecznym wydaje się być egalitaryzm, który pojmuję bezwzględną równość w odniesieniu do związków wyznaniowych, jeśli oznacza zredukowanie uprawnień wszystkich wyznań do uprawnień jednego z nich, np. do związku wyznaniowego, który liczy najmniej wiernych w danym kraju. Zgodnie z wymogami sprawiedliwości rozdzielczej, należy podkreślać cechy, które są wspólne dla wszystkich wyznań i uwzględnić istniejące między nimi różnice. Według takiej wykładni zasada równouprawnienia związków wyznaniowych w aspekcie pozytywnym oznacza, że wyznania traktuje się według prawa jednakowo tam, gdzie każde z nich w identycznym stopniu ma te same określone cechy i ze względu na nie³⁰.

³⁰ Zob. J. Krukowski, *Polskie prawo ...*, s. 54.

Zasada równości związków wyznaniowych w aspekcie negatywnym oznacza zakaz uprzywilejowania i dla tego państwo w swej polityce nie może udzielać specjalnych uprawnień jednemu wyznaniu, kiedy wszystkie związki wyznaniowe posiadają taki sam atrybut³¹.

Wyeksponowanie tej zasady w prawodawstwie Uzbekistanu jest wyrazem odrzucenia modelu państwa wyznaniowego, którego zasadniczą cechą jest uprzywilejowanie jednego wyznania³².

Zasada równości zakłada, że wszystkie związki wyznaniowe jako równe są jednakowo uprawnione do realizowania funkcji religijnych i na tych samych zasadach mogą korzystać ze swobody wypełniania swych funkcji. Z tego wynika, że prawodawca uznaje w jednakowym stopniu ich uprawnienia w kwestiach określania własnej doktryny religijnej, organizowania kultu, udzielania posług religijnych, rządzenie się własnym prawem w swym zakresie oraz kształcenia i zatrudniania duchownych³³.

2.4. Zasada wolności sumienia, przekonań i wyboru wyznania

Wolność religijną możemy rozważać w potrójnym znaczeniu: fizycznym, moralnym i prawnym. W znaczeniu fizycznym, jest to wolność działania lub zaniechania określonej czynności. W znaczeniu moralnym jest to wolność czynienia dobra lub zła moralnego. W znaczeniu prawnym jest to wolność przewidziana przez normy prawne, która zakłada wolność psychologiczną (wolność od przymusu lub przeszkód w wykonywaniu wolności

³¹ Zob. Tamże, s. 55.

³² Por. A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe...*, s. 71.

³³ Zob. Tamże, s. 72.

religijnej)). Prawo wyznaniowe przez wolność religijną rozumie w sensie pozytywnym *uprawnienie woli osoby ludzkiej, nieograniczone żadnym przymusem, do samookreślenia siebie w sprawach religijnych, w ramach celów religijnych i według norm prawno-religijnych* (Pietro de Luka)³⁴. W znaczeniu negatywnym jest to wolność od jakiegokolwiek przymusu ze strony jednostek grup społecznych i jakiegokolwiek władzy. We współczesnych aktach prawnych wolność ta zajmuje poczesne miejsce wśród praw wolnościowych. Wolność religijna różni się od innych wolności ze względu na przedmiot, który dotyczy sfery aktywności religijno – światopoglądowej człowieka³⁵.

Zasada wolności sumienia, przekonań i wyboru wyznania ma swoje odbicie w Konstytucji w dziale II *Główne prawa, wolności i obowiązki człowieka i obywatela*, w rozdziale VII *Osobiste prawa i wolności* (art. 29 i 31).

Wolność myśli, słowa i przekonań, prawo do poszukiwania, otrzymywania i rozpowszechniania dowolnej informacji jest konstytucyjnym uprawnieniem każdego. Ograniczeniem tego uprawnienia jest działanie, które zagraża istniejącemu konstytucyjnemu ustrojowi i inne ograniczenia wynikające z prawa (art. 29 Konst.).

Wszystkim jest zagwarantowana wolność sumienia i każdy ma prawo wyznawać dowolną religię lub nie wyznawać żadnej. Przymusowe narzucanie poglądów religijnych jest nie dopuszczalne (art. 31 Konst.).

UWSOR powtarza powyższe gwarancje konstytucyjne wolności sumienia, wyznania i przekonań, ale bardziej precyzyjnie

³⁴ Cyt. za: H. Misztal, *Wolność religijna*, w: *Prawo wyznaniowe*, (red.) H. Misztal, Lublin 2000, s. 206.

³⁵ Zob. H. Misztal, *Wolność religijna*, w: *Prawo wyznaniowe ...*, s. 206.

ujmuje wolność od przymusu dodając, że nie jest dopuszczalny żaden przymus: do uczestnictwa lub nie w nabożeństwach, religijnych obrzędach i ceremoniach; do otrzymania religijnego wykształcenia (art. 3). Prawodawca zabrania wciągania nieletnich do organizacji religijnych oraz nauczania nieletnich religii wbrew ich woli, woli ich rodziców albo ich zastępujących. W art. 3 UWSOR również uszczegóławia bardziej niż Konstytucja ograniczenia wolności wyznawania religii albo innych przekonań. Są to tyko te, które są niezbędne dla zapewnienia narodowego bezpieczeństwa i porządku publicznego, życia, zdrowia, moralności, praw i swobód innych obywateli. Doprecyzowanie konstytucyjnego sformułowania, że *każdy i wszyscy* posiadają uprawnienie do wolności sumienia i wyznania następuje w stwierdzeniu 3 art. UWSOR, że *obywatele innych państw i osoby bez obywatelstwa na równi korzystają z prawa do wolności sumienia i z obywatelami Republiki Uzbekistanu*. Równość w tym uprawnieniu przekłada się i na równość w odpowiedzialności za naruszanie prawa o wolności sumienia i organizacjach religijnych.

Wolność sumienia, przekonań i wyboru wyznania jest fundamentalną zasadą i można rozpatrywać ją w dwóch zakresach – podmiotowym i przedmiotowym. Zakres podmiotowy oznacza, że wolność sumienia i wyznania jest zagwarantowana *każdemu człowiekowi*. Koncepcja taka jest zgodna z postanowieniami prawa międzynarodowego. Wolność w sprawach religijnych i światopoglądowych jest w nich gwarantowana *każdemu człowiekowi ze względu przyrodzoną godność człowieka*³⁶ i przysługuje ona *każdemu człowiekowi bez względu na narodowość czy obywatelstwo*. Ponieważ godność ta jest wartością obiektywną i nad-

³⁶ Zob. Wstęp do *Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych* z 1966 r., Nowy Jork 16 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r., nr 38, poz. 167).

rzędną wobec woli ustawodawcy konstytucyjnego, państwo nie przyznaje tej godności człowiekowi, ale ją uznaje, jako podstawowe prawo każdego człowieka. Istota jej tkwi w rozumności, wolności i sumieniu, dzięki czemu człowiek wyróżnia się spośród innych istot żyjących na ziemi. *Przyrodzona godność człowieka* przysługuje każdej istocie ludzkiej od chwili poczęcia³⁷.

Zakres przedmiotowy wolności sumienia i wyznania oznacza, że ustawodawca gwarantuje wolność myśli, słowa, przekonań, sumienia, wyznawania lub nie wyznawania religii oraz wolność od przymusu wyboru religii.

Sednem uprawnień odnośnie do wolności sumienia jest możliwość swobodnego wyboru światopoglądu, tak religijnego, jak i areligijnego. Czymś niemożliwym do skutecznego uregulowania jest wolność sumienia i myśli przy pomocy norm prawnych. Natomiast akty zewnętrzne jak najbardziej podlegają sferze normatywnej i ulegają regulacji przez prawo³⁸. Tymi zewnętrznymi aktami są słowa i podejmowane działania. Na wewnętrzne akty wolności prawodawca może nakładać ograniczenia niezbędne dla zapewnienia narodowego bezpieczeństwa i porządku publicznego, życia, zdrowia, moralności, praw i swobód innych obywateli oraz kiedy występują one przeciw istniejącemu konstytucyjnemu ustrojowi, gdy są przymusowym narzucaniem poglądów religijnych, gdy są przeciwne innym ograniczeniom, przewidzianych prawem.

Prawna ochrona wolności religijnej obejmuje dwa aspekty, pozytywny i negatywny. Pierwszy aspekt zawiera gwarancje wolności do działania i polega na uzewnętrznianiu przekonań religijnych w życiu prywatnym, publicznym. Aspekt ten może dotyczyć następujących uprawnień: sprawowania kultu, modli-

³⁷ Zob. J. Krukowski, *Polskie prawo ...*, s. 73.

³⁸ Zob. A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisz, *Prawo wyznaniowe...*, s. 64-65.

twy, obrzędów, praktykowania i nauczania religii, posiadania świątyń, korzystanie z pomocy religijnej. Drugi aspekt zawiera zachowanie wolności od przymusu ze strony osób prywatnych oraz instytucji publicznych (państwowych, samorządowych itp.) w uzewnętrznianiu lub nieuzewnętrznianiu w jakikolwiek sposób swego światopoglądu, swych przekonań religijnych lub ateistycznych³⁹.

3. Ogólna ocena wolności religijnej

Dokonując oceny wolności religijnej w prawie wyznaniowym Uzbekistanu należy stwierdzić, że w swym sformułowaniu zasady prawie nie odbiegają od standardów prawa międzynarodowego. Jednak w interpretacji i stosowaniu Państwo w nadmiernym stopniu rości sobie prawo do ingerencji w sferę religijną pod pretekstem zachowania pokoju, tolerancji i walki z fanatyzmem religijnym.

Według *Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych* z 1966 r. wolność wyrażania światopoglądu, a w tym i religijnego może podlegać pewnym ograniczeniom, przewidzianym ustawowo, w celu poszanowania praw innych oraz zabezpieczenia bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego (art.19.3). Prawodawca uzbekistański, wbrew prawu międzynarodowemu (MPPOP art. 18), zabrania nawracania wiernych jednego wyznania na inne (prozelityzm) oraz zabrania wszelkich misyjnych działań (art. 5 UWSOR). Jest to ograniczanie praw związków wyznaniowych i jednostek do oceniania zjawisk społecznych i wydarzeń politycznych, do głoszenia publicznie swoich przekonań i doktryny. To, co w pojęciu kultury Świata Zachodniego jest nazywane ewangelizacją, głoszeniem *Dobrej No-*

³⁹ Zob. J. Krukowski, *Polskie prawo...*, s. 74-75.

winy, to według prawa uzbeckistańskiego może zostać ujęte jako złamanie prawa. Mimo deklaracji oddzielenia państwa od religii i równości obywateli bez względu na wyznanie, w rzeczywistości odnosi się wrażenie, że wyznawcy islamu są bardziej chronieni, gdyż zakaz nawracania (prozelityzm) w tej sytuacji działa na niekorzyść tylko wyznań znajdujących się w mniejszości. Jest to też naruszeniem wolności jednostki w zakresie wolności słowa i wyboru światopoglądu religijnego, ponieważ nawracający się na inne wyznanie naraża każdego na popełnienie przestępstwa, kto by przyczynił się do podjęcia decyzji o przejściu na inne wyznanie.

Przed rozpadem Związku Radzieckiego, władze komunistyczne Uzbekistanu konsekwentnie eliminowały religię ze sfery publicznej, co zostało w pewnej mierze przyjęte przez UWSOR. Istotną zmianę stanowi fakt, że nie ma wprost walki z religią, w celi jej wyeliminowania z życia społecznego, ale jest preferowana wolność „od” jakiegokolwiek religii w sferze publicznej, gdzie religia jest traktowana jako rodzaj ideologii. W imię zasad deideologizacji i oddzielenia oraz niezależności państwo nadużywa władzy przez swe organy administracji wyznaniowej w sprawowaniu kontroli nad związkami wyznaniowymi, pod pretekstem zachowania prawa, pokoju, tolerancji oraz walki z fanatyzmem religijnym.

Należy przyznać, że w Uzbekistanie istnieją radykalne nurty islamu (np. nielegalnie działająca w podziemiu partia *Hizb ut-Tahrir*) stawiająca sobie za cel zdobycie władzy i wprowadzenie prawa szariatu. Tym można by tłumaczyć w jakimś stopniu zaostrzoną kontrolę wolności religijnej i jej ograniczanie. Istnieje też faktyczna dyskryminacja swobód religijnych niektórych związków wyznaniowych, stosowana nieoficjalnie, która nadaje przewagę wyznaniom tak zwanym „tradycyjnym i ogólnowia-

towym”, do których administracja państwa zalicza islam, prawosławie, katolicyzm, protestantyzm, buddyzm oraz judaizm i te wyznania traktuje priorytetowo.

Podsumowując, wolność instytucjonalna związków wyznaniowych w Uzbekistanie jest mocno ograniczona, wolność religijna w wymiarze indywidualnym jest tolerowana. Prawodawca uzbeckistański, określając status wyznaniowy jednostki i religijnych organizacji, zakłada, że religia nie jest kompatybilna z publiczną i polityczną działalnością oraz sprowadza się do sfery wyłącznie prywatnej, a dla bezpieczeństwa szeroko rozumianego, lepiej jest, jeżeli ma minimalny wpływ na życie społeczne.

Według *Światowego Indeksu Prześladowań 2011*, prowadzonego przez chrześcijańską organizację monitorującą prześladowanie chrześcijan *Open Doors*, Uzbekistan jest na dziewiątym miejscu listy krajów, gdzie chrześcijanie są najbardziej prześladowani⁴⁰.

„Madeleine K. Albright – sekretarz stanu USA – we wstępie do amerykańskiego raportu o sytuacji chrześcijan w świecie w 1997 r. stwierdziła: *Tam, gdzie nie jest przestrzegane prawo do wolności religijnej, tam nie ma gwarancji respektowania żadnego innego prawa ludzkiego. Prawo do wolności myśli sumienia i wyznania – według papieża Jana Pawła II – rozumiane jest jako sprawdzian właściwego traktowania człowieka*”⁴¹.

⁴⁰ Zob. http://www.opendoors.pl/przesladowania/profile_krajow/uzbekistan/ [30.08.2011].

⁴¹ H. Misztal, *Wolność religijna*, w: *Prawo wyznaniowe ...*, s. 207.

PRINCIPLES OF THE RELIGIOUS LAW OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

SUMMARY

The author presents the principles of religious law of the Republic of Uzbekistan. They come from the relationships of State to religion and religious organizations, shaped and conditioned by history, the prevailing social climate and the geopolitical situation. The first section presents a historical-political sketch of Uzbekistan taking into account the structure of religious. In the second section are listed the source of religious law of the Republic and described the principles: the principle of deideologization of state, the principle of separation and independence of state and religious associations, the principle of equality, the principle of consciences freedom, belief and choice of religion. In the third section briefly introduces the actual state of religious freedom in the State, arising mainly from the application of these principles by the authorities.

Słowa kluczowe: prawo; prawo wyznaniowe; Uzbekistan; wolność religijna; zasady konstytucyjne

Key words: law, religious right, Uzbekistan, religious freedom, constitutional principles.